

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

KELLER LÁSZLÓ

ÁBRÁNDJAINK KORA

X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia

Lilium Aurum
Dunaszerdahely
2013

A Liliium Aurum Könyv- és Lapkiadó kft.
tagja az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének

A könyv megjelenését
a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala támogatta

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
– program Kultúra národnostných menšín 2013

© Liliium Aurum, 2013
ISBN 978-80-8062-477-4

Vér Márton

A Mongol Birodalom postahálózatának kutatástörténete

BEVEZETÉS

A Dzsingisz kán vezette mongolok a 13. század során nem csupán az írott történelem valaha volt legnagyobb kiterjedésű szárazföldi birodalmát hozták létre, hanem ezzel egyidőben saját koruk legkiterjedtebb és legprofesszionálisabb információ közvetítő rendszerét is: a Mongol Birodalom postahálózatát. Annak ellenére, hogy az elmúlt másfél évszázad során a Mongol Birodalommal foglalkozó munkák mennyisége szinte átláthatatlan, a mongol postára vonatkozóan eddig igen kevés kutatási eredmény született. Annak fényében, hogy ugyanakkor a számtalan elmélet közül, amelyekkel a mongolok sikereit akarták megmagyarázni a tudósok, egymagában egyik sem ad kielégítő magyarázatot a történetekre, az eddigi kutatásnak ez a hiányossága okvetlenül pótolandó. Nem csak azért, mert máig nincs egy jól árnyalt képünk a mongol postahálózatról (amelyről csupán részinformációkkal rendelkezünk), hanem azért is, mert az elmúlt évtizedekben egyre több új eredményt szolgáltató információ-történeti

megközelítés rámutatott arra, hogy a történelem során a nagy birodalmak életében milyen meghatározó szerepet játszott az információáramlás.

Mindezek alapján úgy vélem, hogy a téma feldolgozása nem csak a nemzetközi tudomány számára bír jelentőséggel, hanem nyilvánvaló érintettségünk révén a magyar történelemkutatás számára is igen fontos. A teljes birodalmat lefedő postahálózat egészéről monografikus igényű mű mindezidáig egyáltalán nem készült. Csupán két, kifejezetten a postarendszerrel kapcsolatos szakmunka született, s ezek a birodalom egy-egy *ulus*án belül (a Yüan-dinasztia uralta Kína és az Ilhanida Irán) vizsgálták a postát (Olbricht 1954; Silverstein 2007). A mongolok által kialakított postahálózat komoly infrastrukturális háttérrel rendelkezett, s igen nagy szerepe volt a birodalom életében, ezért ezen a két munkán kívül a birodalom egészével foglalkozó munkák, illetve a mongolok által bevezetett adminisztrációs- valamint adórendszerrel kapcsolatos írások is röviden érintették a témát. Mivel ezek fő célja nem a postahálózattal kapcsolatos adatok összegyűjtése és közzétevése volt, a rendelkezésünkre álló kutatási eredmények rendkívül szétszórtan szereplnek a szakirodalomban. Ennek okán a téma feldolgozásához vezető első, ugyanakkor elengedhetetlen lépés megtételéhez, ti. a kutatástörténet áttekintéséhez tekintélyes mennyiségű anyagot kell átvizsgálni, mintegy kiszemezgetve a téma szempontjából releváns információmorzsákat.

A korábbi szakirodalom alapvetően három fontos kérdéskört jár körül, ezért magam is így tárgyalom a kutatástörténetet: 1. a mongol postahálózat és a török *yam* illetve a mongol *jam* szó eredete¹; 2. az adóztatás és az adminisztráció postával kapcsolatos vonatkozásai; 3. a postahálózat rendszere és működése. Ennek a felosztásnak köszönhetően előfordul, hogy egy-egy mű több alfejezetben is szerepel.

A MONGOL POSTAHÁLÓZAT ÉS A YAM SZÓ EREDETE

Gerhard Doerfer alapvető munkája, a *Türkische und mongolische Elemente in Neupersischen* negyedik kötetében behatóan foglalkozik a *yam* szóval. Nemcsak a szó eredeztetésének kutatástörténetét tekinti át, de általában a postahálózatok történetét is tárgyalja, és valamivel részletesebben kitér a mongol postára is. A *yam* szó etimológiájának felkutatására való kísérletek áttekintésekor alapvetően Doerfer munkájára támaszkodtam és ahol lehetőségem adódott rá, ott az eredeti szövegeket is kézbe vettem.

Doerfer elsőként Ernest Herzfeld álláspontját ismerteti. Herzfeld iráni etimológiát valószínűsít a *yam* esetében. Az óperzsa *yuman* szóból eredezteti, ami a ló kötőfékét jelentette. Véleménye szerint később ehhez társult a postaállomás jelentés is. A perzsa szó a *yu-* gyökből származik, ami a ló megkötését jelenti. Doerfer véleménye szerint ez a nézet tarthatatlan, mivel a szó etimológiája jól levezethető a kínai nyelvből. Továbbá fonológiai érve, hogy az óperzsa *y-* a középperzsában *ǰ-* hanggá válik, és az *u* hangot meg kellett volna tartania a szóalaknak. Blochet szerint a perzsa *yām* < kínai *ye-ma* 'postaló', ami *ye-mu* 'posta' alakra vezethető vissza. Ezt az okfejtést Doerfer kiejtési okok miatt tartja lehetetlennek. (Herzfeld 1947:231; Blochet 1911:311; Doerfer 1975:115).

Erkes véleménye szerint a *yam* az egyik első törökből kölcsönzött szó a kínaiiban *chan* 'postaállomás' alakban, ez a *chan* szó pedig meglátása szerint a *topa* nyelvből származik. Az átvételt Doerfer nyelvi és kultúrtörténeti okokból tartja valószínűtlennek. Ramstedt pedig a török *yam*-ot a mongol *jam* szóval közös gyökerekre vezeti vissza. Ezen feltevést Doerfer kultúrtörténeti érvekkel utasítja el (Ramstedt 1935:466; Erkes 1956:94; Doerfer 1975:116).

Bang elgondolása, hogy az ujgur *yam* 'postaállomás', a mongol *dsam* 'állomás vagy posta', és a mandzsu *giamun* 'állomás vagy posta' < *giyam = **d'am*, **d'am+un* alakból eredeztethetőek. Doerfer szerint Bang szeretett volna egy török előkép alakot konstruálni **d'am* alakban, ami viszont az újperzsára menne vissza. Ez azonban biztos hamis, mivel sokkal régebbre datálják a **d'am* alakot, mint az újperzsát, ezért aztán biztosan nem perzsa eredetre megy vissza a szó. Doerfer álláspontja szerint nem közvetlenül kerülték át török szavak a mandzsu nyelvbe, hanem mindig mongol közvetítéssel. A mongol *jam* szabályszerűen viszont csak a mandzsu *jamun* nem pedig a *giamun* alakból lenne eredeztethető. Ebből fakadóan Bang téziséét kizárhatónak tartja, és Doerfer úgy gondolja, hogy a mandzsu forma bizonyosan másik kínai formára megy vissza, mint a mongol – méghozzá egy régebbi formára (Doyerfer 1975:116; Bang 1924:19). Bazin pretöröknek gondolja a szót, Doerfer azonban úgy gondolja, hogy mivel a szó az ótörökben nem található meg, de biztosan megjelenik a legrégebbi mongol szövegekben, semmiképpen sem tekinthetjük pretöröknek (Doyerfer 1975:116; Bazin 1950:303).

Pelliot is részletesen foglalkozott a szóval. Leginkább Vladimircovval vitatkozva, aki azt vetette fel, hogy a török *yam* a mongol *jam*-ból származik (Vladimircov 1929:290–294). Ez ellen a következő érveket hozta fel Pelliot: a) A török *yam* már a legkorábbi európai utazók leírásaiban is bizonyíthatóan megtalálható volt, s ezen leírások a legkorábbi mongol adatokkal egykorúak. b) Szerinte alig létezik olyan mongol szakszókincs, ami a 13. század után terjedt el a mongolból és az oszmánliban tovább élhetett volna. A *yam* szó azonban az oszmánliban is megvolt. c) A szó már a topa nyelvben feltűnt, méghozzá egy hatodik század első feléből származó szövegben (*Nan Ji-chou*) (Pelliot 1930: 192–195; Doerfer 1975: 116–117).

Pelliot ellen a következőket hozza fel Doerfer: a) A legrégebbi török bizonyíték, minden kétséget kizáróan egy mongol forrásból származik (MTT). Azt állítja, hogy a török *yam* szóra vonatkozó azon adatok, amelyek *y*-vel kezdődnek, mind későbbiek. A topa nyelvről véleménye szerint nem tudunk elegendőt ahhoz, hogy Pelliot álláspontját alá lehessen támasztani. Továbbá hozzáteszi, hogy a posta nagymértékű kiépítése csak a Mongol Birodalomnak sikerült, tehát már kultúrtörténeti okok miatt is igen valószínűtlennek tartja, hogy a *jam* törökből való átvétel volna a mongolban. A fonológiai átmenet a mongol 'j' és a török 'y' között, úgy véli nem ritka. Hozzáteszi még, hogy sokkal több régebbi török szövegünk van, mint mongol. Míg azonban már a legrégebbi mongol szövegekben megtalálható a *jam*, addig egyetlen a mongol írásos emlékek előtti török szövegben sincs *yam*. Ez egy érv arra, hogy a szó korábban volt mongol, mint török, azaz a mongolból ment át a törökbe. Doerfer szerint Vladimircov rekonstrukciója helyes. b) Azt az ellenvetést, hogy a *yam* létezett az oszmánliban, abban a nyelvben, amely alig vett át mongol szavakat, csak részben tartja jogosnak. Annyi bizonyos szerinte, hogy kevés mongol szó van az oszmánliban, de megjegyzi azt is, hogy Anatólia keleti része egy ideig mongol fennhatóság alatt volt, és itt a mongolok biztos létrehozták a postaszolgálatot. Hozzáteszi még, hogy ezenkívül az oszmánok biztosan ismerték az ilhanida postahálózatot is. c) Kultúrtörténeti okokból továbbá biztosnak tartja, hogy a *jam* eredetileg nem mongol, hanem kínai szó volt. A posta megjelenése a kínaiaknál sokkal régebbre tehető, mint a törököknél vagy mongoloknál. Úgy véli, ha ez így van, akkor miért alkalmaztak volna a kínaiak egy általuk kialakított és régebb óta használt intézményre ötörök kifejezést. Habár Kotwicz és Pelliot is azt állítja, hogy a *giamun* nem a kínai elemek

között került át a mandzsuba, de a *žam* eredetileg még is kínai és onnan egyrészt a topába és a mandzsuba *gām* formában került át, másrészt a mongolba *žam* alakban. Doerfer szerint leginkább egy ilyen átadási folyamatra lehet gondolni: kínai>(topa és) mandzsu>mongol. d) Véleménye szerint a szó kínai származását az ott meglévő általánosabb jelentéstartalma is igazolja. Eredetileg azt a dolgot jelölte, ahol valaki megállhat, illetve megálló helyet, és ebből egy specifikáció során az állomás, postaállomás szó jött létre (Pelliot 1913:458; Kotwicz 1953:331; Doerfer 1975:117–118). Meg kell jegyezni, hogy Ligeti és Larry Vernon Clark (véltetően azért, mert nem olvashatták még Doerfer munkájának vonatkozó részét, amely csak 1975-ben jelent meg) Pelliotval értenek egyet (Ligeti 1970:294–296; Clark 1973:186; Clark 1975:458).

Kotwicz szerette volna a mongol *jam*-ot a mongol *jaɣura* 'között' szóval összekötni és egy *ja*-tőre visszavezetni intervallum jelentéssel, azonban ő is csak feltételezte ezt. Petruševskij a török és a mongol szót a kínai *žan*-ból vezeti le. Doerfernek is ez a véleménye, amit megegyezően megerősít: egy kínai dialektusból a *gān* bekerült a topába és a mandzsuba, egy másik dialektusból került be a mongolba a *žan*, ami később szintén megjelent a tibeti nyelvben és a törökben, és az utóbbiból terjedt szét további nyelvekbe (Kotwicz 1953:329–336; Petruševskij 1960:36; Doerfer 1975:118).

Sir Gerald Clauson 1972-ben megjelent alapvető szótárában a *yam* szó postaállomás jelentéssel jelenik meg, valamint megjegyzi, hogy néhány kiterjesztett jelentése is előfordul. Elmondja, hogy a szó fonetikája bizonytalan. A kínai *chan*-ra vezeti vissza, amelynek jelentése megállni, illetve megálló egy utazáson. Kowalewski, Haenisch és Haltod nyomán megemlíti, hogy a szó korai kölcsönzés a mongolban, lehetségesnek tartja, hogy közvetlenül a kí-

naiból került át *jam* alakban. Úgy véli, előfordulhat, hogy a törökbe a mongolon keresztül került be, de véleménye szerint a *ǰ->y-* hangváltozás bizonytalan. Munkájában Christopher Atwood is a kínai eredet mellett teszi le a voksát (Kowalewski 1841:2290; Haenisch 1939:85; Clauson 1972:933; Atwood 2004:258).

A mongol postahálózattal kapcsolatos szakirodalom eddigi egyik legfontosabb munkája Adam J. Silverstein 2007-es könyve. Ebben a modern korok előtti postarendszereket dolgozza fel a muszlim világ területén. Ennek kapcsán foglalkozik az ilhanida postahálózattal, és egy önálló fejezetben beszél általában a mongol postáról is. A *yam* kialakítását az 1218-as Horezm elleni hadjáratához köti. Doerfer és Clauson nyomán megemlíti, hogy a mongol *jam* kifejezés vélhetően a kínaiából átvett korai kölcsönzés. A rendszer eredetével kapcsolatban elmondja, hogy az általánosan elfogadott nézet szerint a kínai *yi* (illetve *li*) elnevezésű postarendszer átvételével jött létre (Silverstein 2007:141). Úgy véli a kifejezés az ujjur és kitaj tanácsadókon keresztül jutott el a mongolokhoz, Tata Tongáról, Dzsingisz kán ujjur titkáráról és Csinkajról, a nesztoriánus kereit tanácsadóról, akinek a nevéhez köthető a mongol kancellária megalapítása, külön is megemlékezik.

Silverstein azonban nem veszi át kritika nélkül a korábbi szakirodalom állításait. Felsorol három olyan okot, amiért véleménye szerint félrevezető a kínai eredeztetés. Ezek közül az első, hogy már a legkorábbi időkben ismerték a steppén a hírvivőket², akik leveleket vittek. A második, hogy azok az egyezések, amelyek direkt hatásra utalhatnak nem olyan meggyőzőek, mint amilyenek elsőre látszanak. Az egyik ilyen a kínai *p³ai-tzu* és a mongol *pā'iza* szavakkal kapcsolatos. Bár a mongol formájában és jelentésében hasonlít a kínai kifejezésre³, azonban a steppe vi-

déken véleménye szerint már századokkal korábban volt ilyen eszköz. A másik ilyen megállapítása, hogy a *yam* szó már egy 8. századi judeo-perzsa közép-ázsiai dokumentumban szerepel hírvivő jelentésben. Mindehhez hozzászól még Kotwiczra és Doerferre hivatkozva, hogy az *ülāgh* ('postaló') kifejezés minden valószínűség szerint közép-ázsiai eredetű. A harmadik ok, ami miatt szerinte nem biztos a mongol posta kínai eredete, hogy az eltérő topográfiai viszonyok miatt nem vehették át változtatás nélkül a kínai rendszert. Mindezekkel együtt úgy véli a *li* lehetett minta (Silverstein 2007:141–144).

Összességében tehát elmondható, hogy Doerfer 1975-ben megnyugtató módon lezárta a nyelvészeti vitát a *yam* illetve *jam* szavak eredetével kapcsolatban. Silverstein újabbletű kritikája elsősorban annak szól, hogy a szó eredete nem feltétlenül egyezik az intézmény eredetével, és érvei is elsősorban amellettt szólnak, hogy a mongol postahálózat, mint intézmény nem feltétlenül kínai eredetre nyúlik vissza.

ADÓZTATÁS ÉS ADMINISZTRÁCIÓ

H. F. Schurmann amerikai sinológus 1956-os nagyszabású cikkében a 13. századi mongol adóztatási gyakorlatot elemzi. Munkájában a mongolok által használt két alapvető adónem, az *alba(n)* és a *qubčiri(n)* használatát vizsgálja a különböző birodalomrészek esetében, illetve azok pontos jelentését próbálja definiálni, valamint a korábbi helyi adónemekkel való viszonyukat tisztázni. Egy rövid bevezető után a mongol állam nyugati területein (Perzsia, rusz területek és az Arany Horda) vizsgálja az adóztatást, majd külön-külön elemzi az adóztatás fejlődését a nyugati és keleti területeken. Kimutatja, hogy a fent említett két

alapvető adónem valamilyen formában és különböző elnevezések alatt a birodalom valamennyi tartományában jelen volt. Az *alba(n)* a perzsa területeken *qalan*, Kínában *chai-fa*, az orosz forrásokban *dan*², míg az Arany Hordában és a közép-ázsiai területeken ugyancsak *qalan* formában létezett. Ezt az adónemet hagyományos és rendszeres adóformának tartotta (tribute). A *qubčiri(n)*-t egyfajta alkalmi adónak, illetve közmunkának (levy) vélte, amit olyan rendhagyó alkalmakkor kellett fizetni (vagy ledolgozni), mint a háborúk. Ez az adónem perzsiában *qubčūr*, az orosz területeken *pošlina*, az Arany Hordában és a Csagatajida *ulusban yasâq* néven maradt fenn, míg Kínában ezt is *chai-fa* néven említették (Schurmann 1956:310).

Később Schurmann az adókötelezettség alól mentességet biztosító oklevelekkel foglalkozik. Fontos megállapítása szerint, bár az ilyen dokumentumok különböző nyelveken maradtak fenn (kínai, mongol, török és orosz), ezek formailag és tartalmilag mégis teljesen megegyeznek. Annak ellenére van ez így, hogy az adott dokumentumok akár több ezer kilométerre is keletkezettek egymástól. A szerző azt is megállapítja, hogy az eredeti dokumentumok nagy valószínűséggel mindig mongol vagy török nyelven készültek, majd ebből fordították le őket más nyelvekre. Az adómentességet elnyerők a *darqan* címet kapták, aminek megszerzésével egyfajta jogi immunitás is együtt járt. Általában olyanok részesülhettek benne, akik valamilyen nagy szolgálatot tettek az uralkodónak vagy az elit egyik tagjának. Ugyanakkor minden *ulusban* jellemző volt, hogy ilyen adómentességet az ottani egyházaknak, illetve az ott működő vallási felekezeti képviselőinek is adományoztak (Schurmann 1956:321–323). Ezt követően a dokumentumok elemzése alapján megállapítja, hogy az *alba(n)* nemcsak az adót jelentette, hanem az alá-főlé rendeltségi viszony kifejeződését is. A

qubčiri(n) pedig úgy véli az uralkodó által az egyes alattvalóra kivetett teher, ami egy speciális szükséglet kielégítésével járt (Schurmann 1956:326–329). Ilyen lehetett a postahálózat fenntartásában való szerepvállalásra kötelezés is. A későbbiekben Mengü Temür⁴ és Berdibek⁵ egy-egy *yarliqj*ának fordítását adja. Mindkettőnek közös jellemzője, hogy a kedvezményezettet felmenti nemcsak a postarendszer fenntartásának kötelezettsége alól, de külön kiemeli, hogy nem kell részt venniük az átutazó követek ellátásában sem (Schurmann 1956:342–351).

Donald Ostrowski 1990-ben megjelent cikkében a Moszkovita állam intézményrendszerének mongol gyökereit vizsgálja. Kifejti, hogy a Moszkva központú állam adminisztrációs és katonai rendszerének sok elemét kölcsönözte az Arany Hordától.⁶ Mivel a moszkvai hercegek túszként éltek Sarayban, így trónra lépésük után első kézből voltak információik a Horda működésének struktúrájáról. Véleménye szerint a kommunikációs rendszer is steppei gyökerű volt nemcsak Moszkva, de Kijev esetében is. Rámutat, hogy Riasanovsky véleménye szerint a novgorodi *povoz* rendszer volt a moszkvai postahálózat előképe, azonban Halperinnel egyetértve, ő maga elutasítja ezt az álláspontot (Ostrowski 1990:525–534). Egy későbbi könyvében Ostrowski újabb megállapításokat tesz a mongol postahálózat vonatkozásában. A mongol adminisztrációs rendszer civil vezetőivel a *daruyacikk*kal kapcsolatban megemlíti, hogy feladataik közé tartozott többek között a *yam* rendszerének megszervezése is. Valamivel később hozzáteszi, hogy a mongolok a helyi elittől megkövetelték a *yamok* felállítását és fenntartását is. Ő is azon az állásponton van, hogy a mongolok a kínaiaktól vették át a postahálózat rendszerét, amit aztán kiterjesztettek a Ruszra is (Ostrowski 1998:39–47).

Cristopher Atwood szerint is a *qubčiri(n)* nevű adót kellett fizetniük a postaházak közelében élőknek a rendszer fenntartására, viszont más adók alól mentességet élveztek. Ezeket a háztartásokat *yamčīn*ak illetve *ula'ačīn*ak nevezték a szócikk szerint. Megjegyzi továbbá, hogy a hálózat ellenőreit *todqa'ul*nak nevezték nyugaton, míg keleten *todghasunn*ak (Atwood 2004:258–259).

Matsui Dai 2005-ös cikkében leírja, hogy a mongolok négyféle adót vezettek be Iránban, amelyek közül a *qupčūr* a katonai szolgáltatásokon kívül a postahálózattal kapcsolatos kötelezettségeket (postalovak szolgáltatása, követek ellátása, stb.) is magában kellett volna foglalnia, azonban a gyakorlatban ez nem mindig így történt, az ilyen jellegű terheket néha külön is kivetették. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a *qalan* nevű adónem a turfáni régióban a postával kapcsolatos közmunka terheket is valószínűleg magában foglalhatta (Matsui 2005:74–75). Összegzésében a szerző megállapítja, hogy a turfáni régióban a 9–14. században alapvetően három fő adótípus volt: 1) alapvető adók (basic taxes), ezek közé tartoztak a föld és kereskedelmi adók is; 2) közmunkák (labour services); 3) járulékos adók (additional taxes), amelyek főleg a postaszolgálattal és a hadsereggel voltak kapcsolatosak. A következő adónemeket sorolja a harmadik csoportba a mongol korszakban: az ujjur *qupčūr* és *ulay* 'postaló' (post relay horses) kifejezéseket, valamint a mongol *ulaya*, *šigüsü* 'ellátmány' (provisions) és *tayar* 'katonai ellátmány' (military provisions) adónemeket. Kiemeli, hogy a 9–12 századi állapotokhoz képest, az adóztatási rendszer nem változott a turfáni régióban nagymértékben a mongol hódítást követően sem. Sőt hozzáteszi, hogy a mongol hódítást követően a kínai és perzsa területeken is igen hasonló adóztatást vezettek be a mongolok, amit az ujjurok mongol adminisztrációra gyakorolt hatásának tud be (Matsui 2005:78–80).

Ahogy az a fentiekből kitűnik a Mongol Birodalom valamennyi *ulusában*, illetve az összes utóállamban valamilyen formában létezett egy olyan adónem, ami a postahálózat fenntartásával kapcsolatos közmunka feladatokat és beszolgáltatásokat foglalta magában.

A POSTAHÁLÓZAT RENDSZERE ÉS MŰKÖDÉSE

Bertold Spuler 1943-as *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Rußland 1223–1502* című munkájában önálló fejezetet szentelt az Arany Hordán belüli kommunikációs csatornáknak és a postának (Spuler 1943:409–415). Spuler elsősorban útleírásokra támaszkodott ennek a fejezetnek a megírásakor: leginkább Rubruk⁷ és a 14. századi itáliai származású utazó, Pegolotti⁸ útibeszámolóját, valamint Ibn Baṭṭūṭa⁹ leírását használta fel. Kifejti, hogy az utazás szervezettsége nagyon magas szintű volt a Horda területén, és habár kiépített, kövezett utak nem voltak, meghatározott útvonalak kötötték össze a fontosabb csomópontokat. Leírja, hogy az utazáshoz általában két- vagy négykerekű szekeret használtak (*telegen, araba*). Részletelesen leírja a szekereket, majd megemlíti, hogy akár öt ló is húzhatta őket, a kocsis pedig maga is az egyiken ült. Ibn Baṭṭūṭára hivatkozva kijelenti, hogy a szárazabb területeken (mint például a Saray és Horezm közötti 30-40 napos útvonalon) tevéket használtak, míg a Horda északkeleti részén kutyaszánokat alkalmaztak (Spuler 1943:409–410). Ezt követően elemzi Rubruk útleírását. Ebben az áll, hogy egy nap alatt a Volga és a Karakorum közti sík terepen a Párizs–Orleans távot (100-110 Km) tudták megtenni. A leírásban megadott napirendjüket figyelembe véve a szerző úgy véli, hogy az utazó túlbecsülhette a megtett napi távolságot. A viziutakkal kapcsolatban megemlíti, hogy

Saraytól Sarayčuqig 10 nap alatt lehetett hajón eljutni (Spuler 1943:411).

Ezt követően Spuler a posta szervezetét mutatja be. Megemlíti, hogy a posta fenntartását a kipcak és özbeq területeken – Kínához hasonlóan – a kánok bevételeiből fedezték. A postai személyzet felsorolásánál a következő tisztségeket említi meg: postamester (*yamči*), híd- és útmester (*köprükči, yol araču*; or. *mostovščik*), sorompó felügyelő (*tutqal*, or. *zastavščik*), csónakosok (*gemiči*, or. *lodejščik*), parti őrök (or. *poberežnik*), posta állomások felügyelői ('Aufseher der Relais-Stationen') (*yurtči*) (Spuler 1943:412). Amint az általa felsorolt tisztségekből is látszik, a postai hálózat a Horda területén a vízi útvonalakat is magában foglalta.

A fejezet végén a szerző leírja, hogy a postaházakban az utazók ellátást is kaptak. Megemlíti Pegolotti tanácsát, amely szerint az útra elegendő lisztet és sózott húst magunkkal vinni, mivel friss hús bőven van az állomásokon. A postahálózattal foglalkozó részt a főbb útvonalak leírása zárja, amelyek a szerző állítása szerint általában egybeestek a Hordát a közép-ázsiai területekkel összekötő fontosabb kereskedelmi útvonalakkal (Spuler 1943:412–415)

Mint azt már fentebb említettem az első monografikus igényű feldolgozás a témában Peter Olbricht nevéhez köthető, aki 1954-ben megjelent munkájában a mongolok által alapított Yüan-dinasztia idején működő kínai postaszolgálatot vizsgálta, de a Mongol Birodalom egyéb területein működő rendszert nem tárgyalta. Előszörként a forrásokat mutatta be, amelyek közül a legfontosabb a Yüan-dinasztia dinasztikus története (Olbricht 1954:20–23). Ezt követően röviden összefoglalta a kínai postahálózat korai történetét (a Han, a Tang és a Szung dinasztiák idején). Sajnos ez a fejezet igen rövid és csak a leglényegesebb adatok közlésére szorítkozik, pedig a

mi szempontunkból hasznos lett volna egy részletesebb bemutatás, hogy látható legyen, melyek a sajátos kínai elemei a 13. században létrejött mongol postahálózatnak (Olbricht 1954:36–40). Az ezt követő fejezetekben a szerző részletekbemenően bemutatja a postahálózat adminisztrációját, központi és helyi szintjeit. Leírja a rendszer működését és hatáskörét, valamint ismerteti a Yüan-dinasztia postájának törvényi hátterét (Olbricht 1954:40–59). Ebből a fejezetből számunkra talán az a legfontosabb rész, ami az egész birodalomban működő postahálózatot alapvetően három részre osztja. Olbricht a mongol postának három típusát különbözteti meg ily módon: *morin jam* (kínai: *mo-lin* illetve *mu-lian*¹⁰) a lovas posta ('Pferdepost'); *tergen jam* (kínai: *tie-li-kan* vagy *tie-li-wen*) kocsis posta ('Wagenpost'); *narin jam* (kínai: *na-lin* vagy *na-lian*) titkos posta ('Geheimpost'), ami csak a sürgős katonai ügyekben volt használható (Olbricht 1954:45). Ezután a postarendszert irányító hivatalnokokat és azok hatáskörét mutatja be. Ezek közül külön érdekes a tartományi felügyelőként működő *tuo-tuo-huo-sun*¹¹ tisztsége. Ezt a tisztséget a mongolok vezették be 1260-ban és a többi tisztségnévvel ellentétben mindvégig megőrizte az eredeti elnevezést (Olbricht 1954:59–90). A könyv utolsó nagyobb fejezetében a postahálózat ellenőrzésének mechanizmusait mutatja be a szerző. Olbricht egyértelműen úgy véli, hogy a mongolok által kialakított posta intézménye kínai gyökekre vezethető vissza.

Larry V. Clark 1975-ös PhD disszertációjában a 13–14. századi kelet-turkesztáni civil dokumentumok történeti-nyelvészeti feldolgozásában mutatott fel új eredményeket. Az általa vizsgált dokumentumok alapvetően két fő csoportra oszthatóak: a magán jellegű dokumentumok és az adminisztratív iratok. Ez utóbbin belül két olyan alcsoport különíthető el, ami a témánk szempontjából érdekes:

a postalovakkal kapcsolatos dekrétumok¹² és az ellátmányi rendeletek¹³.

Clark a postalovakra vonatkozó dekrétumok esetében az alábbi standard formát állapítja meg: a) A dokumentum kiadójának a neve (csak a 107 és 108-as dokumentumoknál). b) Dátumozás. c) Az emberek – akiknek a lovakat oda kell adni – küldetésének a leírása. d) Azoknak a nevei, akiknek a lovakat oda kell adni használatra. e) Az istálló vagy a ménes megnevezése, ahonnan a postalovakat adni kell. f) Egy kifejezés, amit akárcsak elődei, Clark sem tudott megfejteni. Ez a szöveg Radloff és Malov átírásában így áll: *bačaq-a taq yoz-inta bolmiš trz*. g) Az átadandó postalovak száma, és opcionálisan az is szerepelhet, hogy hány napig fogják őket használni. h) A *qubčir* nagysága, amit a postalovak használóinak fizetni kell.¹⁴

Clark megjegyzi, hogy a fenti formátumtól a 109-es dokumentum eltér. Az f) pontban megjelölt szövegrésztől eltekintve úgy véli biztonsággal olvashatóak a dokumentumok. Megemlíti, hogy a hasonló mongol nyelvű dokumentumokkal való felületes összevetés alapján megállapítható, hogy vannak kétségtelen hasonlóságok, azonban eltérések is megfigyelhetők. Példának okáért a mongol nyelvű dokumentumok nem említik a *qubčir*-t, a török nyelvűekkel ellentétben. Kiemeli, hogy mind a török, mind a mongol nyelvű iratok fontos alapjai lehetnek egy, a korabeli társadalmi viszonyok rekonstrukciójára irányuló kutatásnak. Mindemellett a szerző megjegyzi, hogy a postalovak rendszere nagyon régóta létezett Belső-Ázsiában. Úgy véli a török *yam* illetve a mongol *jam* szavak ugyan nem szerepelnek az ujgur civil dokumentumokban, de azok reflektálnak a postahálózatra (Clark1975:388–389; 458). Az ellátmányi rendeletekkel kapcsolatban Clarknak az a véleménye, hogy nem állítható fel standard formá-

tum ezekkel a dokumentumokkal kapcsolatban attól eltekintve, hogy a dátumozással kezdődnek (Clark1975:390).

A Cristopher P. Atwood által írt *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire* című kézikönyvben *jam* címszó alatt tárgyalják a mongol postahálózatot. Az enciklopédia állítása szerint Ögödej állította fel a rendszert 1229-ben és 45 kilométerenként voltak postaállomások benne. Fontos megjegyzése még a szövegnek, hogy Csagatáj és Batu külön kezelték saját postahálózatukat. A szócikk írója megemlíti a két nagy postahálózattal kapcsolatos reformot is: Kubiláj 1261-es reformját és Gazan stukturális újításait (Atwood 2004:258–259).

Adam J. Silverstein könyvében, hosszasan foglalkozik a mongol postahálózat működésével és az azt érintő reformokkal. Úgy véli már Dzsingisz uralkodása alatt működhetett néhány régióban a mongol posta, aminek kapcsán felhívja a figyelmet *Chang Chun* buddhista pap 1220 és 1224 közötti utazásának leírására (Waley 1931). A *yam* létrehozását az 1218-as quiltaihoz köti. A szakirodalomban korábban megjelent, illetve Djuwaynī¹⁵ által is megerősített időpontokat (1229 és 1234) már a meglévő rendszer átszervezésének gondolja (Silverstein 2007:144–148). A Möngke uralkodását megelőző időszak *yamjáról* elmondja, hogy a 13. század közepére biztonságos út vezetett Európától Kínáig a *pax mongolica*-nak köszönhetően. Véleménye szerint ez volt a premodern világ legnagyobb kiterjedésű postahálózata, amelyet a nyugati utazók beszámolóinak köszönhetően már jobban is ismerünk. Ezt követően elemzi Carpini¹⁶ és Rubruk útleírásait (Silverstein 2007:149–151).

Möngke reformjaival kapcsolatban elmondja, hogy korlátozta a *yamot* használni jogosultak körét, amivel levette a terhek jelentős részét a lakosság válláról. Emellett

a kereskedőket kötelezte, hogy saját állataikat használják, valamint megtiltotta, hogy a követek több ellátmányt vegyenek fel, mint amennyit kiutaltak nekik. A reformok szükségességét Silverstein három belső problémára vezette vissza. Az első ezek közül, hogy túl sok *pa'ize* volt forgalomban, ugyanis a korábbi uralkodók menlevelei is használatban maradtak. A második az utazók önkényes rekvirálása volt a helyi lakosságtól, a harmadik pedig az, hogy a kereskedők is használták a *yam* szolgáltatásait, ami által túlterhelte a rendszer. Mindezek mellett azt a problémát is megemlíti, hogy gyakran a hegyi rablók követeknek adták ki magukat, hogy használhassák a posta infrastruktúráját. Ugyanakkor megjegyzi, hogy Möngke 1251-es trónralépésével végleg megszűnt a birodalom egysége, aminek köszönhetően az utak biztonsága sokat romlott, ami azt eredményezte, hogy kevesebb beszámoló keletkezett a postahálózatról a következő évtizedekben (Silverstein 2007:151–153).

A következő fejezetben Silverstein az ilhanida posta-szolgáltatást mutatja be. Kifejti, hogy Hülegü iráni hódítása után a *yam* közel-keleti intézménnyé vált, Gazan reformjainak köszönhetően pedig iszlám postahálózat lett belőle. A korai időkben folyamatos követjárások voltak az ilhanida Irán és a Yüan-dinasztia uralta Kína között, mivel az előbbiek hosszabb időn keresztül alá voltak rendelve a nagykánnak. A szerző megjegyzi, hogy a hivatalos utakat nem mindig tartották rendben, véleménye szerint ezért is eshetett meg, hogy Kubiláj követei öt év alatt jutottak el Abaqa ilhánhoz. Mivel nincs pontos és kortárs leírása az ilhanida posta úthálózatának, csak valószínűsíteni lehet, hogy a hagyományos útvonalakat használták. Mire Gazan hatalomra került 1295-ben a Perzsián belüli utak már nem voltak biztonságosak. Véleménye szerint Gazan volt a *yam* három megújítójának egyike, azonban míg két elődje

(Ögödej és Möngke) csupán a korábbi rendszert, a már meglevő infrastruktúrát próbálták meg jobban működtetni, addig Gazan átalakította a rendszer finanszírozását és adminisztrációját is (Silverstein 2007:154–155).

A posta Gazan urakodását megelőző időszakbeli gazdasági helyzetét pontosan felmérni igen nehéz, mivel az ennek fő forrását megíró Rashīd ad-Dīn¹⁷ maga is részt vett a Gazan-féle reformokban, így munkájában feltételezhetően sokszor túloz a korábbi állapotokkal kapcsolatban. Silverstein elmondja, hogy a reformokat a mongol adóztatás iráni bevezetésének részeként hozták meg. Ennek lényege, hogy nem föld, hanem a lakosság felmérése alapján folyt az adóztatás. Ezzel kapcsolatban megemlíti a kelet-turkesztáni Berkin törzs Örményországba telepítését. Ezt a hegyi törzset, azért költöztették új lakóhelyére, ami szintén hegyvidéki terület volt, hogy postai szolgáltatást lásson el (Silverstein 2007:155–157).

Gazan a reformjai során felmentette a kádikat a postai adók alól. Mint korábban láttuk a különböző vallások képviselőinek a felmentése ezen terhek alól mindegyik mongol utódállamban jellemző volt. A Gazan által bevezetett újításokat Silverstein három fő kategóriába sorolja: az útvonalak meghatározása és a postaállomások szabályozása, a rendszer adminisztrációja, a futók¹⁸ használata a postai szolgálatban. Elrendelte, hogy rendszeres távolságokra emeljenek postaházakat, amikben 15 ló van. Rashīd ad-Dīn szerint ezek három paraszanga¹⁹ távolságra átlak egymástól, Waṣṣāf²⁰ beszámolója szerint négyre. Mindenesetre az biztosnak tűnik, hogy egy napi járóföldnél gyakrabban álltak ilyen épületek. A *yam* adminisztrációjában elrendelte, hogy az emírek ellenőrizzék a rendszer működését. Az új szabályozás szerint a hírvivőknek a kán arany pecsétjét, az úgynevezett *altun tamga*-t kellett felmutatniuk, hogy igazolják jogosultságukat a hálózat használá-

tára. Emellett az egyes állomásokon regisztrálták is őket. A reformokat követően a központi költségvetésből a kán finanszírozta a postahálózatot, így mentesítette a lakosságot az esetleges túlkapásoktól (Silverstein 2007:157–159).

Arra a kérdésre, hogy honnan eredhetett az inspiráció a Gazan-féle reformokra Silverstein két lehetséges választ vet fel. Egyfelől a kínai postahálózatot jelöli meg lehetséges mintának. Ezt támasztanak alá az amúgy is szoros kapcsolatok a két birodalom között, a futók alkalmazása, valamint a nem sokkal korábban, 1281-ben Kubiláj által ott bevezetett reformok. A másik lehetséges mintát az arab postahálózat mintájára létrehozott, mamluk *barid*-rendszerben látja, amire a központi finanszírozás bevezetése utalhat (Silverstein 2007:159–160).

A *The Cambridge History of China* sorozat hatodik kötetében két szerző is érinti tanulmányában a postát. Thomas Allsen megjegyzi, hogy Ögödej megújította a *jamot*, aminek során a postai háztartások mentesültek az egyéb adófajták alól, illetve szabályozta azt, hogy kik használhatták a hálózatot (Allsen 2008:399). Morris Rossabi kifejti, hogy Kínában már a Han dinasztia óta volt postahálózat, de a mongolok kiterjesztették a korábbi rendszert. Az itteni posta elsődleges feladatai közé tartozott a levelezés lebonyolítása, a hivatalnokok, katonák, követek utazásának biztosítása valamint az állammal kapcsolatos kereskedelemben is szerepet játszott. Megemlíti, hogy Kubiláj uralkodásának a végén több mint 1400 postaállomás volt Kínában, amihez 50.000 ló, 1.400 ökör, 6.700 öszvér, 4.000 lovaskocsi, csaknem 6.000 hajó, több mint 200 kutya és 1.150 bárány tartozott. Az állomások egymástól mintegy 15–40 kilométerre voltak, és a bennük szolgálatot teljesítők közmunkaként végezték munkájukat. Rossabi állítása szerint egy követ akár napi 250 kilométert is megtehetett a postaszolgálat használatával (Rossabi 2008:450).

A *The Cambridge History of Inner Asia. The Chinggisid Age* című kötetében Thomas T. Allsen röviden megemlékezik a mongol postáról is. Lényegében az Olbricht által ismertetett felosztását közli a mongol hálózatnak, annyival toldva meg azt, hogy a kocsis posta – amely elsősorban különböző árukat szállított – jelentősége abban állt, hogy Qaraqorumot illetve a vándorló káni tábort ezen keresztül látták el a fenntartásukhoz szükséges javakkal (Allsen 2009:144).

ÖSSZEGZÉS

Mint az a tanulmány felépítéséből is látszik, a mongol postahálózattal kapcsolatos írások alapvetően három témával foglalkoznak: a *yam* illetve *jam* szavak valamint a postahálózat eredetével, a mongol birodalom adminisztratív rendszerén belül a posta szerepével, végül pedig a postarendszer működésével. Véleményem szerint a postára vonatkozó török és mongol szavak etimológiájával kapcsolatban a vita Doerfer könyve óta lezártnak tekinthető, nem véletlen, hogy nem született egyetlen tanulmány sem, ami e munka megjelenése óta a kérdéssel foglalkozna. Magának a rendszer eredetének a feltárása azonban, úgy gondolom további komplex vizsgálatokat igényel. Annyi mindenesetre elmondható róla, hogy valamilyen formában a posta intézménye már a mongolokat megelőzően is létezett a steppén²¹, ugyanakkor a kínai hatás igen jelentős volt ebben a tekintetben is – mind a mongol hódítást megelőző, mind pedig az azt követő időszakban is. A Mongol Birodalom és annak utódállamai által fenntartott adminisztratív rendszereken belül a posta szerepének kérdése, úgy vélem még lehetőséget nyújt további vizsgálódásokra, elsősorban az egyes utódállamok

rendszerének összehasonlító vizsgálata segítségével. Emellett természetesen nem szabad megfeledkezni az olyan források bevonásáról sem, amelyek eddig nem vagy csak kevés szerepet kaptak, így például a Turfán térségéből előkerült civil dokumentumok vonatkozó részeiről. Éppen ez a forráscsoport hozhat új eredményeket a harmadik kérdéskörrel kapcsolatban is, ugyanis a különböző ellátmányi utasítások és postalovakkal kapcsolatos iratok lehetőséget adnak mikrotörténeti elemzések elvégzésére. Mindezek alapján úgy gondolom, a következőkben ezeknek a forrásoknak a szisztematikus feldolgozása jelenthet érdemi előrelépést a téma kutatásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Allsen, T. (2008) The rise of the Mongolian empire and the Mongolian rule in north China: Twichett, D. – Fairbank J. K. (szerk.) *The Cambridge History of China. Vol. 6. Alien regimes and border states, 907–1368*, Cambridge. 321–413.

Allsen, T. (2009) Mongols as vectors for cultural transmission: di Cosmo, N. – Frank, A. J. – Golden, P. B. (szerk.) *The Cambridge History of Inner Asia. The Chingisid Age*, Cambridge. 135–156.

Atwood, C. P. (2004) *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Bloomington.

Bang, W. (1924) Türkisches Lehngut im Mandschurischen: *Ungarische Jahrbücher*. 4 [1924]: 15–19.

Barthold, W. (1928) *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, London.

Barthold, W. – Boyle, J. A. (1965) Djuwaynī: Lewis, B. – Pellat, Ch. – Schacht, J. (szerk.) *Encyclopedia of Islam. New Edition Vol. II*, Leiden–London.

Bazin, L. (1950) Recherches sur les parlers T'o-pa: *T'oung Pao. Second Series*. 39 [1950]: 228–329.

Blochot, E. (1911) *Fadl Allah Rashid Ed-din. Djami el-Tévarikh, Histoire générale du monde, par Fadl Allah Rashid Ed-din. Tarikh-i moubarek-i Ghazani, Histoire des Mongols*, Leyden.

Clark, L. V. (1973) The Turkic and Mongol Words in William of Rubruck's journey (1253–1255): *JAOS* 93 [1973]: 181–189.

Clark, L. V. (1975) *Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th–14th cc.)*, Bloomington. (publikálatlan PhD disszertáció)

Clauson, G. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

Doerfer, G. (1975) *Türkische und mongolische Elemente in Neupersischen IV*, Wiesbaden.

Engels, D. (1985) The Length of Erastosthenes' Stade: *The American Journal of Philology* 106 [1985]: 298–311.

Erkes, E. (1956) *Geschichte Chinas von den Anfängen bis zum Eindringen ausländischen Kapitals*, Berlin. (n.v.)

Evans, A. (1936) *Francesco Balducci Pegolotti: La Pratica della Mercatura*, Cambridge.

Grousset, R. (1948) *L'Empire des Steppes. Attila. Gengis-khan. Tamerlan*, Paris.

Györffy Gy. (1965) *Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései*, Budapest.

Györffy Gy. (1986) *Julianus barát és a napkelet fölfedezése*, Budapest.

Haenisch, E. (1939) *Wörterbuch zu Mangḡol un niuca Tobca'an*, Leipzig.

Herzfeld, E. (1947) *Zoroaster and his world*, Princeton. (n.v.)

Houtum-Schindler, A. (1888) On the Length of the Persian Farsakh: *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography* 10 [1888]: 584–588.

Jackson, P. (2002) Waṣṣāf: Bearman, P. J. – Bianquis, Th. – Bosworth, C. E. (szerk.) *Encyclopedia of Islam. New Edition Vol. XI*, Leiden.

Kotwicz, W. (1953) Contributions aux études altaïques . A. Les termes concernant le service des relais postaux: *Rocznik Orientalistyczny* 16 [1953]: 327–355.

Kowalewski, J. E. (1841) *Dictionnaire mongol-russe-français*, Kazan. (n.v.)

Lessing, D. (Ed.) (1960) *Mongolian-English Dictionary*, Bloomington.

Ligeti L. (1970) Le Tabghatch, un dialecte de la langue sien-pi: Ligeti L. (szerk.) *Mongolian Studies*, Budapest. 265–308.

Mau-tsai, L. (1958): *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*, Wiesbaden.

Matsui D. (2005) Taxation Systems as Seen in the Uigur and Mongol Documents from Turfan: an Overview: *Transactions of the International Conference of Eastern Studies*. 50 [2005]: 67–82.

Minorsky, V. (1948) Tamīm ibn Baḡr's Journey to the Uyghurs: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 12 [1948]: 275 – 305.

Miquel, A. (1971) Ibn Baḡḡūḡa: Lewis, B.–Ménage, V. L.–Pellat, Ch.–Schacht, J. (szerk.) *Encyclopedia of Islam. III. Ed*, London.

Molnár Á. (1994) Rubruk, Willelmus: Engel P.– Kristó Gy – Makk F. (szerk.) *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Budapest.

- Nagy B. (2003) *Tatárjárás*, Budapest.
- Olbricht, P. (1954) *Das Postwesen in China unter der Mongolenherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1954.
- Ostrowski, D. (1990) The Mongol Origins of Muscovite Political Institutions: *Slavic Review* 49 [1990]: 525–542.
- Ostrowski, D. (1998) *Muscovy and the Mongols. Cross-cultural Influences on the Steppe Frontier 1304–1589*, Cambridge.
- Pelliot, P. (1913) Sur quelques mots d'Asie Centrale attestés dans les textes chinois: *Journal Asiatique* 11 [1913]: 451–469.
- Pelliot, P. (1930) Surjam ou ĵam 'relais postal': *T'oung Pao. Second Series* 27 [1930]: 192–195.
- Petruševskij, I. P. (1960) *Rašid-ad-Din. Sbornik letopisej. Tom II*, Moszkva-Leningrad. (n.v.)
- Ramstedt, G. J. (1935) *Kalmückisches Wörterbuch*, Helsinki.
- Rossabi, M (2008) The reign of Kubilai khan: Twichett, D. – Fairbank, J. K. (szerk.) *The Cambridge History of China. Vol. 6. Alien regimes and border states, 907–1368*, Cambridge. 414–489.
- Schurmann, H. F. (1956) Mongolian Tributary Practices of the 13th Century: *Harvard Journal of Asiatic Studies* 19 [1956]: 304–389.
- Silverstein, A. J. (2007) *Postal System in the Pre-Modern Muslim World*, Cambridge.
- Spuler, B. (1943) *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Rußland 1223–1502*, Leipzig.
- Vásáry I. (1986) *Az Arany Horda*, Budapest.
- Vásáry I. (2009) The Jochid realm: the western steppe and Eastern Europe: di Cosmo, N. – Frank, A. J. – Golden, P. B. (szerk.) *The Cambridge History of Inner Asia. The Chingisid Age*, Cambridge. 67–85.
- Vladimircov, B. J. (1929) Zаметки к древнетюрским и старомонгольским текстам: *Doklady Akademii Nauk SSSR* 1929. 289–296.
- Waley, A. (1931) *Ch'ang Ch'un: The Travels of an Alchemist*, London, 1931.

Jegyzetek

¹ Clauson a következő jeletnést adja a *yam* szóra: 'a posting station', with some extended meanings (Clauson 1972: 933). Lessing a *jam*-ot sajátos átírási rendszere miatt *zam* címszó alatt tárgyalja és a következő meghatározást adja: Road, route, way, pass (Lessing 1960: 1033). Jelen tanulmányban mindkét szót használok ezen jelentések mellett átfogóbb értelemben, a Mongol Birodalom postahálózatát általában jelölő fogalomként.

² Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a hrvivők alkalmazása nem tekinthető egy szervezett postahálózat meglétének.

³ Signboard, shop-sign, mark (Lessing 1973: 648).

⁴ Mengü Temür az Arany Horda uralkodója (1267–1280). Uralkodása viszonylagosan békés időszak volt a horda életében. Erre az időszakra tehető a Mongol Birodalom végleges széthullása, és így az Arany Horda tényleges önnállóvá válása. Innentől kezdve a horda nem csak *de facto* volt önnálló, hanem *de jure* is. Mengü Temür veretett először a saját nevével pénzt (Vásáry 1986: 101–104; Vásáry 2009: 76 – 77).

⁵ Dzsánibek fia, az Arany Horda kánja 1257 és 1259 között. Uralkodásához köthető az Arany Horda több mint húszéves válságidőszakának a kezdete. Egyes források szerint ő is részt vett apja meggyilkolásának kitervelésében. Őt magát is meggyilkolták (Vásáry 1986: 120; Vásáry 2009: 79 – 80).

⁶ Az Arany Horda helyett a szerző a Kipcsak Kaganátus kifejezést használja, mivel ez szerinte pontosabban adja vissza az államalakulat jellegét (Ostrowski 1990: 525). Véleményem szerint a Kipcsak Kaganátus elnevezés több okból is problémás. Itt csak a legkomolyabb ellenérvet említeném, miszerint az az államalakulat, aminek a megnevezésére kívánja használni a szerző, nem volt kaganátus és nem rendelkezett kagánnal. Meg kell továbbá jegyeznem, hogy a Kipcsak Kaganátus elnevezés nem Ostrowski találmánya, hanem René Groussetől ered (Grousset 1948).

⁷ Flamand származású ferences szerzetes, aki 1253 és 1255 között utazott a Mongol Birodalom területére, mint IX. Lajos francia uralkodó követe. Először a kereszténynek gondolt mongol vezérnél, Szartachnál járt, majd az továbbküldte apjához, Batuhoz, aki pedig az uralkodó Möngkéhez küldte (Györffy 1965: 118; Györffy 1986: 54–57; Molnár 1994: 582). Magyar fordítása: Györffy 1986: 201–382.

⁸ Francesco Bardulucci Pegolotti (kb. 1290–1347) firenzei kereskedő és politikus. Sokáig az egyik legnagyobb firenzei bankház, a Bardi alkalmazásában állt, ennek során Európa több nagyobb városában látott el feladatokat. 1335 és 1343 között állította össze munkáját, amelynek címe *Libro di divisamenti di paesi e di misuri di mercatanzie e daltre cose bisognevoli di sapere a mercatanti*, közismert nevén: *La Pratica della Mercatura*. Ennek első felében a kereskedelemben használt olasz és idegennyelvű kifejezéseket írja le, ezt követően az itáliai kereskedők által látogatott csaknem valamennyi várost bemutatja. Ezután a különböző vidékek import és export termékeit valamint az egyes pénznemeket, súly és egyéb mértékegységeket ismerteti. Mindemellett a különböző keleti kereskedelmi útvonalakat is ismerteti. Könyvének ebben a részében található az az adatok, amiket Spuler felhasznált munkája során (Evans 1936: XV–XXVI)

⁹ Ibn Baṭṭūṭa (1304–1368/9) arab utazó volt. Utazásai során vélhetően az egész korabeli arab világot bejárta. Utibeszámolójában szinte az egész korabeli ismert világot ismerteti. Művét nem saját maga írta le, hanem diktálta (Miquel 1971: 735–736). Itt jegyzem meg, hogy az arab nevek átírásánál az *Encyclopedia of Islam* átírási rendszerét követtem.

¹⁰ A cikkben a kínai neveket pinyin átírással adom meg.

¹¹ A kínai kifejezés eddig ismeretlen mongol megfelelőjének megtalálására sok kísérlet történt a szakirodalomban, azonban Olbricht könyvének megjelenéig nem jött létre konszenzus a kérdéssel kapcsolatban. Az egyes rekonstrukciós kísérletekre lásd: Olbricht 1954: 81. 178. jegyzet.

¹² Clark számozása szerint ebbe a csoportba a 105–109-es dokumentumok sorolhatóak. Ezen dokumentumok eredeti példányaikat Szentpéterváron őrzik. Mindezidáig nem tudam hozzáférni a róluk készült faximilékhez, mivel ezen szövegek még nem kerültek kiadásra. A másolatok beszerzése jelenleg is folyamatban van.

¹³ A Clark féle számozás szerint a 110–112-es dokumentumok tartoznak ide. A dokumentumok eredetijeit Berlinben őrzik és az interneten hozzáférhetőek a faximiléik.

¹⁴ Clark ezen a ponton vélhetően félre értett valamit, mivel a szakirodalom egységes állásfoglalása szerint ezen adó a postahálózat ellátására rendelt lakosságot terhelte.

¹⁵ Djuwaynī (1226–1283) perzsa történetíró, aki az ilhanida uralkodók szolgálatában állt. Művének első részében a mongolok történetét egészen Gűjük kán uralkodásáig, illetve az azt követő

belvillongásokig megírta. A második részben Horezm uralkodóinak történetét írta meg, illetve Horaszán történetét 1258-ig. A harmadik részben a mongolok későbbi történetét írta meg. A perza történetírók közül ő volt az egyetlen, aki személyesen is járt a mongolok központi területein (Barthold–Boyle 1965: 606–607)

¹⁶ IV. Ince pápa követeként 1245-ben indult követségbe Gűjük kánhoz és onnan 1247-ben tért vissza. Egyetlen fennmaradt műve, az erről az útvjáról szóló jelentése igen alapos és részletes beszámoló a korabeli Mongol Birodalomról és az ott élő népekről. Személyesen jelen volt Gűjük nagykánna választásakor (Györffy 1965: 57; Györffy 1986: 49–50). Magyar fordításai: Györffy 1965: 57–108; Györffy 1986: 91–184; Nagy 2003: 75–114.

¹⁷ Rashid ad-Din (1247–1318) perza történetíró. Foglalkozására nézve orvos, 1297-től az ilhanida uralkodók *wazir*-ja. Világtörténetét 1311-ben fejezte be. Munkája különösen fontos forrása a mongol kornak (Barthold 1928: 44–48).

¹⁸ A gyalogosan futó hírvivők alkalmazása Kínában már régóta szokás volt, a steppei területeken azonban nincs róla adatunk. Vélhetően Gazan is kínai hatásra vezette be a futók alkalmazását az iráni területeken (Olbricht 1954: 36). A mongol korban alkalmazott futók részletes leírását adja Marco Polo munkája.

¹⁹ A paraszanga régi iráni mértékegység. Már Hérodotosznál is megjelenik, aki szerint 1 paraszanga megegyezik 30 stadionnyi (olimpiai stadion 176 méter, attikai stadion 185 méter) távolsággal. Az idők során a mértékegység által meghatározott, hosszúság folyamatosan változott. A klasszika-filológiai és orientalisztikai szakirodalomban hosszas vitákat szült a kérdés, hogy melyik szerzőnél pontosan mekkora távolságról lehet szó (Houtum-Schindler 1888: 584–588; Engels 1985: 298–311).

²⁰ Waṣṣāf al-Ḥaḍrat 14. századi perza krónikás és költő. Rashid ad-Din közbenjárására 5 kötetes munkáját az 1310-es évek elején magának az ilhánnak is bemutathatta. Munkája Rashid ad-Din és Djuwayni mellett fontos forrása a 13–14. századi mongol és perza történelemnek (Jackson 2002: 174).

²¹ Gondolhatunk itt akár a kínai évkönyvek adataira (Liu Mau-tsai 1958: 364, 418), de Tamim ibn Bahr ujuguroknál tett látogatásáról szóló útleírására is (Minorsky 1948: 275 – 305). Mindkét forrás arra mutat rá, hogy már a mongolokat megelőző időszakban is rendelkeztek a Belső-Ázsia keleti felén elterülő nomád államalakulatok valamilyenfajta postahálózattal.

TARTALOM

Előszó	5
Darkó Jenő A PRISKOS PROBLÉMA	7
Madaras László HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ NAGYKÖRÜBŐL (MIKÉPPEN VÁLIK A RÉGÉSZETI ANYAGBÓL TÖRTÉNETI FORRÁS?)	57
Uhrman Iván: SAROLT – TÖRTÉNELEM ÉS/VAGY MÍTOSZ	72
Kovács Szilvia A PEREMISLI CSATA (1099)	104
Vér Márton A MONGOL BIRODALOM POSTAHÁLÓZATÁNAK KUTATÁSTÖRTÉNETE	118
Sinkovics Balázs VÁMBÉRY ÁRMIN NÉZETEI A NYELVROKONSÁGRÓL	145
Sárközy Miklós VÁMBÉRY ÁRMIN FELNŐTTKORI CSALÁDI VISZONYAI – VÁZLAT A VÁMBÉRY CSALÁDRÓL	161
Németh Pál ISZLÁM-KERESZTYÉN PÁRBESZÉD A KRISZTUS UTÁNI NYOLCADIK SZÁZADBÓL	178
Tüske László EGY KÖZÉPKORI ARAB KÖLTEMÉNY VILÁGA: <i>ABÚ TAMMÁM DICSSÓÍTÓ ÓDÁJAAL-MU'TASZIM KALIFA AMORIUMI GYŐZELME ALKALMÁBÓL</i>	229
Csirkés Ferenc MILLENARIZMUS, BIRODALMISÁG ÉS IRODALMI NYELV A 16. SZÁZADI KÖZEL-KELETEN	261

Mészáros Klára A POZSONYI EGYETEMI KÖNYVTÁR ARAB, TÖRÖK, PERZSA KÉZIRATAI ÉS NYOMTATVÁNYAI	271
Kiss László A MEKKAI ZARÁNDOKLAT ELSŐ MAGYAR NYELVŰ LEÍRÁSAI	290
Tasnádi Edit MIKES KELEMEN TÖRÖKORSZÁGI LEVELEINEK HÁROM TÖRÖKORSZÁGI KIADÁSÁRÓL	303
Szálkai Kinga VAS-ÚT A HATALOMBA: AZ OROSZ BIRODALMI VASÚTHÁLÓZAT 19. SZÁZAD VÉGI FEJLESZTÉSÉNEK HATÁSAI KÖZÉP-ÁZSIÁBAN	319
Kovács Attila HARUN YAHYA NYOMÁBAN II: A MAHDÍ ELJÖVETELE	346
Pirický Gabriel A VALLÁS ÉS KULTÚRA KÖLCSONHATÁSA A JELENKORI TÖRÖKÖK KÖZÖTT	369
Keller László KÖZOKTATÁSI REFORM AZ ERDOĞAN-I TÖRÖK KÖZTÁRSASÁGBAN	380

ÁBRÁNDJAINK KORA
X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia

Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Felelős szerkesztő: Keller László
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Gyenes Gábor
Nyomta: Tlačiareň PRESS GROUP, s.r.o., Besztercebánya
Kiadta: Liliun Aurum, Dunaszerdahely, 2013
Megjelent: 400 példányban

ÁBRÁNDJAINK KORA
X. Medzinárodná konferencia Vámbéryho

Zodpovedný vydavateľ: Gyula Hodossy
Zodpovedný redaktor: Keller László
Tlačiarenská príprava, obal: Gábor Gyenes
Tlač: Tlačiareň PRESS GROUP, s.r.o., Banská Bystrica
Vydavateľstvo: Liliun Aurum, Dunajská Streda, 2013
Náklad: 400 výtlačkov

ISBN 978-80-8062-477-4